

В. П. Ляхоцький

ТАРАС ШЕВЧЕНКО: З ІСТОРІЇ ПОСТАННЯ ПЕРШИХ ПАМ'ЯТНИКІВ ВЕЛИКОМУ КОБЗАРЕВІ В КАЗАХСТАНІ, УКРАЇНІ, ПІВНІЧНІЙ ПАЛЬМИРІ РОСІЇ

Стаття присвячена висвітленню одного із найцікавіших складників значної за обсягом, багатовимірної за змістом, жанрами та формами шевченкіани – дослідженню поступу формування образу найяскравішого феномену вітчизняної літератури й образотворчого мистецтва світового значення, Майстра слова і пензля Тараса Шевченка засобами монументального мистецтва та історії здебільши драматичного його втілення у архітектурі та соціальному середовищі.

Пріоритетне місце у статті посіло з'ясування проблем і процесів встановлення пам'ятників «володарю у царстві духа» на місці його першого поховання на чужині. Витокам народних ініціатив та реалізації прагнень мати зразки високого художнього стилю і канонів творів, які б правдиво відображали зовнішність та внутрішній світ, велич постаті, яка генієм своїм понад півтора століття вражає у просторі всесвіту і часу людство на всіх континентах планети. Насамперед у таких містах, як Київ, Санкт-Петербург, Харків, Львів, на Казахському Каспії – півострові Мангішлак, Новопетрівському форті, де Т. Шевченко, перебуваючи на засланні, відбував військову службу.

Підкреслена безсмертність енергетики високого духу самого великого українського співця волі, рівності й братерства, невичерпність морального потенціалу українського народу, дивовижність якого у невмирущій здатності до найвищих злетів самобутньої культурної творчості.

Ключові слова: *безсмертя, велетень, геній, духовність, майстер, монументальне мистецтво, народ, образ, пам'ять, пам'ятник, постать, самобутність, слава, талант, феномен, шевченкіана.*

Серед діячів української культури, імена яких очолюють немеркнучий реєстр національного пантеону велетів думки і творчості, непроминальне місце посідає феномен всепланетарного людського витвору ХІХ ст. Тараса Шевченка. За влучним визначенням І. Франка, Т. Шевченко «був сином мужика – і став володарем у царстві духа... був самоуком – і вказав нові, світлі й вільні шляхи професорам і книжним ученим. Доля переслідувала його в житті, скільки лиш могла, та вона не зуміла ані золота його душі, ані його любові до людей, в ненависть і погорду вкрити іржею... не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що били із здорового джерела життя. Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті – невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйонів людських сердець все наново збуджуватимуть його твори» [18, с.255].

Шевченків творчий геній витає у всесвіті і сьогодні. Він присутній у істинних думках і праведних справах поколінь багатьох народів. Це факт безвічності людського духу та поклоніння у всіх виявах. Одним із підтверджень цього є намагання сучасників і нащадків Тараса увічнити його образ, зокрема, у пам'ятниках,

постаментях, рельєфних зображеннях із бронзи, чавуна, граніту, дерева, гіпсу, інших найновітніших, тривких у часі, матеріалів. Однак історія втілення цих прагнень і намірів стала такою ж драматичною і гіркою, як і життя самого творця. Тривалий час у грандіозній, глибокій і багатогранній шевченкіані побутовував факт первородності ідеї увічнення пам'яті унікаму української культури, зокрема, засобами монументального мистецтва, як день смерті Кобзаря у колі сучасників митця. Серед тих, хто його знав, мав насолоду спілкування, був зігрітий любов'ю, теплом дружби, приятелювання, радістю співпраці, спільно розділеного щастя. Тих, найближчих поету, хто по завершенні панахиди, зібравшись у шевченкового приятеля М. Лазаревського, поринув у роздуми про безсмертність неперевершеного самобутнього таланту, навдивовижу синхронного з народною ментальністю, який мав стати надбанням, взірцем для майбутніх поколінь, і не тільки українців, бути вкарбованим у віках і тисячоліттях, у безмежному просторі всесвіту і часі людського буття. Тоді й було укладено окремий перелік із дев'яти пунктів, перший із яких, згідно із заповітом поета, передбачав перевезення останків покійного на Батьківщину, другий – встановлення пам'ятника. Невдовзі український суспільно-політичний і літературно-художній щомісячник «Основа», котрий М. Костомаров, П. Куліш і В. Білозерський видавали українською та російською мовами у Санкт-Петербурзі, оприлюднив ці заходи, зафіксувавши їх в історії [6, с.71].

Але у автора є підстави для внесення певних корективів до хронології початку цього процесу. Базуються вони на ряді джерел, насамперед, таких, які відкаалися у фондах Російського державного історичного архіву в Санкт-Петербурзі, а також на низці друкованих джерел. Зокрема, це спогади, залишені блискучим російським та українським художником і скульптором білоруського походження, випускником 1858 р. Імператорської академії мистецтв Санкт-Петербурга, за велич таланту нареченим «російським Леонардо», М. Микешиним, обласканим довірою та щирою дружбою Тараса Григоровича. «Вся его страстная и могучая любовь до того была сосредоточена на своей родимой Украине, – відзначив він, – что мне кажется, в его горячем сердце и не оставалось более ни к чему любовного запаса, а если и оставалось, то он ревниво сохранял ее для своих же украинских Богов... В этой непосредственной и простой натуре явился предо мною столь редкий и цельный тип чисто народного поэта, равного которому ни до него и до настоящего времени я не знал – не только в общерусской, но и вообще славянской расе народов!.. Ничья народная лира наших славянских поэтов не делала на меня такого глубокого и хорошего впечатления, как произведение Шевченко...» [29]. Тому і не дивно, що саме він, ще за життя Т. Шевченка, 1860 р., ігноруючи можливі незворотні та драматичні для себе наслідки, звернувся до Олександра II з листом про необхідність прижиттєвого вшанування генія думки, неперевершеної краси слова, неповторного таланту пензля Т. Шевченка у проєктованому ним пам'ятнику «1000-ліття Держави Російської» (кінцева назва – «Тисячоліття Росія») [37]. Виборюючи першість серед 52 анонімно представлених проєктів для участі в оголошеному Комітетом Міністрів Росії 1859 р. конкурсі, автор мав задум у нижніх

ярусах постаменту розмістити 129 скульптур видатних діячів імперії. Підбір кандидатур із сформованого художником списку відбувався надзвичайно боляче. Кожна представлена постать затверджувалася самодержцем особисто. Непрохідними стали незрівнянні у своєму таланті О. Кольцов, М. Чернишевський, О. Радищев, М. Добролюбов, В. Белінський, О. Герцен, І. Дмитрієвський, А. Кантемир і прославлений флотоводець адмірал Ф. Ушаков. На пам'ятнику відсутні й такі корифеї російського зодчества, що не згасають, як В. Баженов, А. Вороніхін, М. Казаков. За жорсткість свою не витримав іспиту й І. Грозний [39]. Але особливе обурення у демократичної громадськості викликало вилучення з цього списку імені Т. Шевченка з породою автору пам'ятника надалі «быть осмотрительнее». В останній момент до списку було долучено М. Гоголя, фігура якого прикрасила частину нижньої металевої смуги у колі безсмертних імен Д. Бортнянського, К. Брюллова, М. Глинка, О. Грибоедова, Г. Державіна, В. Жуковського, М. Карамзіна, І. Крилова, М. Лермонтова, М. Ломоносова, О. Пушкіна, Д. Фонвізіна та ін.

Незважаючи на відверто ворожу реакцію царя, М. Микешин від свого задуму не відступив. Наступну спробу він здійснив уже за рік після смерті поета, 1862 р., та марно. Але він терпляче очікував на слухну мить. Минуло чимало років. Проектуючи пам'ятник Богдану Хмельницькому в Києві (1879–1888), скульптор мав намір внизу, у центрі, розмістити фігуру Кобзаря, надавши їй рис Тараса Григоровича. Та навіть імперський напис «Единая неделимая Россия гетману Хмельницкому» над композиційною групою з «великороса, білоруса, малороса й червонороса», що зібралися біля Кобзаря та слухають його, ані слова з народної пісні «Та не буде лучче, та не буде краще, як у нас на Україні, що не має жиди, що не має ляха, не буде й унії», викарбувані під фігурою співця, не врятували проект, який цар Олександр III при першому огляді проекту схвалив, та потім наказав усі додаткові фігури вилучити. На жаль, і в реалізації подальших планів він так і не втілював у життя свою мрію, свій благородний намір.

До станкових скульптурних зображень, створених за життя і у перші роки після смерті поета, що дійшли до наших днів, належать: портрет художника М. Піменова, написаний з натури, оголений бюст на чотиригранному постаменті у формі класичної герми, створений 1862 р. скульптором Ф. Каменським, а також бронзове погруддя Шевченка, виконане на межі 60–70-х рр. XIX ст. скульптором П. Забілою [38].

Поховали ж Тараса 12 березня (26 лютого за старим стилем) 1861 р. на Смоленському православному кладовищі м. Санкт-Петербурга, перші поховання у якому були зроблені ще 1738 р. [36]. Місце для його могили відвели за дзвіницею церкви Смоленської ікони Божої Матері з боку Фінської затоки. Учасник траурної церемонії письменник М. Лесков згадував: «самый крайний жилец Смоленского кладбища, и за его могильной насыпью растилается белая снежная равнина, как бы слабое напоминание о той широкой степи, о которой он пел и которую измерил еще «малыми ногами» [24]. Згодом неподалік від нього постав корпус Академії мистецтв.

За 56 діб прах поета з Миколаївського вокзалу (тепер Московський) відбув в Україну. Спочатку до Києва, далі пароплавом – до Канева, де і знайшов свій останній притулок. Але його духовна велич назавжди залишилася в мегаполісі й на кладовищі, де перебував він разом зі своїми побратимами по цеху, зокрема, з художниками Ф. Йорданом, І. Крамським, А. Куїнджі, В. Маковським, А. Мартиновим, Г. Угрюмовим, П. Федотовим, К. Флавіцьким, В. Шебуєвим, І. Шишкіним, С. Щукіним; скульпторами М. Козловським, Б. Орловським, С. і М. Піменовим, Ф. Шубінін; композиторами Д. Бортнянським та А. Лядовим; поетами О. Блоком та В. Бенедиктовим й багатьма іншими, тими, навіть з іногородців, хто славив Північну Пальміру, Російську імперію своїми іменами та безсмертними творами. Символічно, що за життя Тарас Григорович часто відвідував це кладовище і навіть залишив художній твір, створений 1840 р., – «Куточок Смоленського кладовища у Петербурзі», який надзвичайно схожий на місце його майбутнього недовгого притулку.

Понад сто років місце першого захоронення поета, як зазначив 7 березня 2014 р. під час відкриття після 20-річної реставрації пам'ятника Т. Шевченку в Москві міністр культури РФ В. Мединський, творчість якого об'єднує Україну та Росію, пустувало [21]. Щовесни вкривалося у вологому Санкт-Петербурзькому кліматі килимом багатотрав'я. Напередодні днів народження та роковин смерті неодмінно упорядковувалося представниками нечисленних національних громад, оздоблювалося букетами, вінками, гірляндами, корзинами із квітів, оформлялося квітником. І лише 1989 р. на ньому постав камінь-ваун із червоного граніту, спеціально привезений з Карелії. Відшліфував, художньо оздобив і викарбував напис на ньому «петербурзький» українець із м. Рівне, випускник Ленінградського вищого художньо-промислового училища ім. В. Мухоміної (нині – державна художньо-промислова академія ім. О. Штігліця), скульптор Л. Колибаба. На верхній частині блискучого каменя висічено хрест, а під ним – Шевченків поетичний рядок *«Поховайте та вставляйте, кайдани порвіте...»*. Нижче, по центру, – напис *«Здесь 12 марта 1861 г. было первое захоронение Великого Поэта Украины Тараса Шевченко»*. Сподіваємося, він лежатиме доки існуватиме людство, нагадуючи нащадкам про великого сина українського народу.

На здійснення задумів громадськості щодо увічнення пам'яті Т. Шевченка за часів Російської імперії годі було й сподіватися. Проте ця ідея, наперекір усім заборонам, із роками набувала непереборної сили. Так, 6 (18 за н.ст.) травня 1861 р., в день, коли домовина небіжчика прибула до Києва, громадськість м. Полтави урочисто і всенародно заклала в парку саду Гуссона, що на околиці міста, перший «пам'ятник» улюбленому поетові – саджанець дуба, встановила металеву огорожу, а на ній – мідну табличку з вирізьбленими словами: *«Твоя дума, твоя пісня не вмере, не загине»* [6]. Щирий, близький друг Тараса, художник Г. Честахівський упорядкував, обклав камінням могилу Кобзаря на Чернечій горі після перепоховання. Поселившись поруч, він доглядав могилу, плекаючи надію перетворити її на меморіал. І цього не приховував.

Щоб подібного не трапилося, один «сердешний» земляк поета «накрапав» донос, а київський генерал-губернатор І. Васильчиков знайшов настільки «переконливими» викладені в ньому аргументи, що після розмови візаві з «фантазером» художник змушений був повернутися до Санкт-Петербурга, зобов'язавшись ніколи більше не з'являтися у Київській губернії і не сприяти множенню духу гайдамаччини серед мешканців краю [12, с.23].

У подальшому могилою опікувався троюрідний брат Кобзаря, елісаветський купець В. Шевченко, орендуючи у міської думи п'ятидесятину землі, де похований Академік Імператорської Академії мистецтв Тарас Шевченко, щорічно сплачуючи по 2 руб. сріблом. Він встановив на могилі високий дерев'яний хрест, який простояв до 1882 р., поки не підгнив і з початком осінніх дощів не впав додолу. Не зволікаючи, за дозволом про подальше проведення впорядкування місця поховання звернувся до міської думи. Вона відрядила його клопотання до канцелярії генерал-губернатора. Посадовець надав позитивну ухвалу з умовою, що по закінченні робіт на Чернечій горі не відбуватимуться жодні масові акції. На одному з київських заводів родич замовив металеву огорожу та високий чавунний хрест. На ньому згодом було прикріплено табличку з невмирущими Шевченковими словами: *«Свою Україну любить, Любить во время люте, В останню тяжкую минуту, За неї господа молить»*.

Таке зухвальство замовника викликало невдоволення генерал-губернатора. Упродовж року В. Шевченко намагався довести політичну «невинність» напису, проте, поки від нього не відмовилися, хрест знаходився під пильним оком влади на заводському подвір'ї. Тільки у липні 1884 р. без дошки з текстом, його, нарешті, встановили. Християнський символ білого кольору височів так, що його було видно з усіх боків на десятки верст.

Передчуваючи свою останню днину, В. Шевченко в 1891 р. за 100 руб. викупив шматок землі під могилою Кобзаря та подарував його місту. До банку вніс 3 тис. руб., щоб відсотки від суми міська влада щорічно могла використати на утримання заповідного місця. На подарованій землі, за актом, не дозволялося зводити будь-які будівлі, перетворювати це місце на кладовище. Водночас могила мала бути доступною усім відвідувачам. Однак, міська дума ж, побоюючись негативної реакції та санкцій можновладців, від дару відмовилася.

До 10 червня 1918 р., поки Рада Міністрів Української держави не визнала могилу Т. Шевченка національною власністю, опіку над нею здійснювали громадськість міста та прихильники його творчості. Встановлений чавунний хрест простояв до радянської доби, поки не став жертвою кампанії проти православної віри, «опіуму для народу». Місце пам'ятки 3 липня 1923 р. по сіло чавунне погруддя роботи талановитого скульптора-самоука К. Терещенка, виготовлене на Городищенському цукровому заводі. Відтоді Тарас у папасі та кожусі неначе спостерігав і «надихав» співвітчизників на будівництво соціалістичного «раю».

1925 р. ухвалою уряду радянської України ділянку з могилою Кобзаря було оголошено заповідником. Сучасного вигляду вона

набула 18 червня 1939 р. На високому постаменті відтоді височить бронзова фігура – творіння скульптора М. Манізера та архітектора Є. Левінсона.

Влада, відчуваючи загрозу, що наростала, навіть від мертвого «предтечі мазепинства», нищила все, що могло стати потенційно небезпечним, а особливо пов'язане з його ім'ям. Проте все це мало зовсім протилежні наслідки. З кожним роком постать Т. Шевченка чимраз вище підносилася над країною, втілюючи в собі всі найкращі народні пориви, сподівання й прагнення. Виявляючи непокору, безстрашність і невтомність, український люд і не тільки сам творив і встановлював монументи, які, за влучним визначенням дослідниці Л. Маркітан, мали приватний, місцевий, навіть «хатній» характер [34].

Перший пам'ятник на планеті великому українцю виконано і встановлено 1881 р. за ініціативи й під керівництвом коменданта (1850–1857) Новопетрівського укріплення І. Ускова [28]. Він постав на далекому півострові Мангішлак (мис Тюбкараган), що поруч з портом Баутіно на Каспійському морі (тепер місто Мангістанської області в Казахстані). Так друзі і побратими, які оточували Тараса Григоровича у засланні, відзначили 20-річчя від дня його смерті. Але буревій історичних подій не оминув дорозу кожному українцеві скульптуру. У 1920 р. її було зруйновано і відновлено лише через сім років [27]. У 1991 р., після 110-ліття духовної вахти, бюст на круглому п'єдесталі, виготовлений приятелем поета казахом Каражусупом, встановлений біля тарасової землянки, поруч із посадженою ним вербою, знесли, а його залишки знайшли своє місце у міському меморіальному музеї.

Авторство першого на теренах України погруддя Т. Шевченка, виготовленого 1898 р. в Північній Пальмірі з нагоди 85-річчя поета, належить уродженцю Катеринославщини, випускнику Харківської малювальної школи, палкомо шанувальнику його творчості, професору Санкт-Петербурзької академії мистецтв В. Бекалмішеву [40]. Виконане з ініціативи і коштом відомого промисловця-мецената О. Алчевського, воно було встановлене 1899 р. в Миронівському провулку, поблизу Харківської недільної школи, заснованої Х. Алчевською, у сквері родинної садиби [25]. Відтоді біля решітчастої огорожі навколо мармурового погруддя на високому постаменті часто збиралися шанувальники полум'яного борця за просвіту народу та його соціальні права. О. Алчевський мав намір у майбутньому передати садок зі встановленим пам'ятником у вічне володіння місту. Після його трагічної загибелі у 1901 р. сад відійшов до кредиторів. Бюст Шевченка залишився у родині Алчевських, де зберігався до 1932 р. А коли у Харкові було закладено Шевченківську картинну галерею, педагог, театральний критик, син відомих в Україні шанувальників освіти і культури М. Алчевський передав пам'ятку до її фондів. Після закінчення Другої світової війни бюст відреставрували й відправили до Державного музею Т. Шевченка (нині Національний музей Т.Г. Шевченка), де він експонується донині [19, с.61; 20, с.78]. Нажаль, меценат не дожив до цієї хвилюючої миті, помер від голоду в окупованому нацистами Харкові 1942 р.

Безперечно, вищезазначені приклади перших кроків увічнення виразника народних дум і сподівань були не поодинокими. Архівні та літературні джерела свідчать, що подібні вияви людського поклоніння спостерігалися в усіх куточках України, де лунала народна мова, вирувала жива українська думка, високий дух нездоланних предків й народна пісня – сказання про щасливі миттєвості та драматичні сторінки життя поета. Тому не дивно, що у надрах українського загаду, як у колі інтелігенції, так і в колі пересічного люду визрівало непоборне бажання встановити у головному місті титульного народу, до якого належав Кобзар, – стародавньому красені Києві – величавий, високохудожній витвір людського талану, гідний його генія. І не просто у місті, а на одному з його центральних майданів, овіяному немеркнучою славою минулих епох Русі-України.

Нарешті, за десять років до 100-ліття від дня народження великого українця, 1904 р., з ініціативою побудови монумента виступили земські діячі Золочівського повіту, що на Полтавщині [5, с.54; 31]. Вони ж здійснили рішучі кроки із залучення до справи київської громади. Уже 27 вересня наступного, 1905 р., «гласні» (депутати) Київської міської думи, підтримавши почин полтавчан, діяльно взялися за оформлення відповідних клопотань до вищих державних органів виконавчої влади Росії. Цілком можливо, що шлях до подолання дозвільних формальностей був би значно довшим, а можливо, і безрезультатним, але під тиском революційних подій, які значною мірою похитнули режим, позитивне рішення було ухвалено протягом семи місяців від подачі «прошення».

13 квітня 1906 р., за три дні до відставки та переходу міністерського крісла до П. Столипіна, 23-й міністр внутрішніх справ Росії П. Дурново повідомив Полтавського губернатора князя М. Урусова про те, що він «... признал возможным разрешить земству открыть подписку на сооружение в Киеве памятника Т. Шевченко». Минуло понад півтора року, поки у грудні 1907 р., полтавчани разом із киянами ухвалили розпочати збір необхідних для створення пам'ятника коштів. 6 жовтня 1908 р. їм вдалося сформуванати та скликати перше засідання спільно створеного Об'єднаного комітету, до якого, крім офіційного чиновництва, увійшли найвідоміші, найавторитетніші національні діячі науки, культури, мистецтва, керівники громадських об'єднань, такі, як М. Біляшівський, М. Грушевський, М. Коцюбинський, В. Кричевський, Ф. Лизогуб, М. Лисенко, В. Науменко, О. та С. Русови, В. Смирненко та багато інших [9]. Наступного року, по зібранні значної суми коштів було затверджено й відповідну інструкцію, яка унормовувала діяльність цього тимчасового громадського органу. 11-19 травня 1909 р. міська дума м. Києва після тривалих дебатів виділила під будівництво пам'ятника сквер перед реальним училищем на Михайлівській площі. Серед представлених до розгляду пропозицій були місцини біля Золотих воріт, на розі Бібіковського бульвару (тепер Шевченка), на Братському майдані, у районі Старого Подолу, на березі Дніпра [33].

З метою залучення до розробки пам'ятника найкращих митців Комітет оголосив конкурс і встановив солідні гонорари трьом

авторам проектів, які будуть визнані переможцями. У 1910-1914 рр., за результатами чотирьох турів міжнародного конкурсу, було розглянуто 158 проектів. Більшість із них відзначалися креативним, майстерним виконанням, глибиною осмислення образу Кобзаря, високим художнім смаком, манерою та майстерністю.

Як правило, «імениті» митці долучалися до праці над скульптурним відтворенням великого поета і талановитого художника, переймаючись на все життя його гуманістичними ідеалами. На одному з ескізів етнічного українця, всесвітньо відомого художника І. Рєпіна мистився напис *«Страстотерпцю Великому поету очаровательной Украины – Тарасу Григорьевичу Шевченку, москаль Илья Репин»*. Авторами представлених робіт стали такі відомі архітектори, художники, скульптори, як М. Андреев, Ф. Балавенський, С. Волнухін, М. Гаврилко, В. Козлов, М. Трокал та А. Шервуд [14, с.71]. 15 травня 1910 р. в приміщенні Київської міської думи відбулося засідання журі першого туру конкурсу, яке очолив автор пам'ятника І. Котляревському в Полтаві (1903), дійсний член Імператорської Санкт-Петербурзької академії мистецтв А. Позен. З розглянутих 60 проектів (44 із бронзи, гіпсу, глини, 16 малюнків), які надійшли з різних куточків Росії, Європи і навіть США, жодний не був визнаний гідним стати окрасою міста. Така ж участь спіткала наступні 47 проектів, надісланих на другий етап, підсумки якого було підбито 1 лютого 1911 р. комісією на чолі з видатним українським етнографом і графіком, шевченкознавцем, випускником АМ м. Санкт-Петербурга О. Сластіоном [13]. Оскільки першу премію нікому не присудили, другу отримав викладач Київського художнього училища Ф. Балавенський, третю – полтавчанин М. Гаврилко.

Нарешті, 3 лютого 1914 р. члени комісії визнали роботи А. Шервуда та С. Волнухіна як «наиболее соответствующие художественным заданиям проекта». Однак 19 травня того ж року Київська дума, залишивши поза увагою проекти відомих на той час українських і російських митців М. Андреева, Ф. Балавенського, С. Волнухіна, М. Гаврилка, Г. Кузневича та А. Шервуда, яким не вистачало досконалості у відтворенні образу Кобзаря, надала перевагу директорів Римської академії мистецтв, скульптору Антоніо Шіортіно. Людині, пізнання життя та творчості Т. Шевченка якої виявилися явно сумнівними. У тлумаченні італійського митця Т. Шевченко – чоловік у козацькому жупані і папасі, яка з'їхала у нього з лоба, томно розлігся на садовій лаві, імовірно, добряче скуштувавши перед цим оковитої, від чого і не мав жодних сил дістатися домівки [14, с.71]. Відтак його витвір професійними митцями було піддано нищівній критиці як трафаретно-шаблонний, що аж ніяк не характеризував творчості поета.

З приводу затвердженого поважним зібранням проекту відомий національний діяч, співзасновник Револьюційної української партії, публіцист, редактор, видавець Д. Антонович з обуренням висловився: «Він загрожує як пам'яті Шевченка, так і красі Києва, що й без того останнім часом прикрашається безліччю потвор» [6]. Якби доля не втрутилася, цей «шедевр» міг би скалічити не одну дитячу душу, формуючи у неї викривлене уявлення про

національного пророка, духовного символу, порушити гармонію і чарівність міста на Дніпрі. На заваді втіленню рішення думи стала люта антиукраїнська пропаганда, розпочата земляками-малоросами, що об'єдналися у київський «Клуб русских националистов» та інші союзи «істинно русских» патріотів. Ця частина суспільства з особливим розмахом демонструвала несамовиті українофобію та шевченкофобію, своє уявлення про народного поета як ворога «самого царя», «хохломана», крамольника, про якого і згадувати не слід «чоловіку доброму». Оскаженіло репетували: «в городе, где пролилась кровь Ющинского и Столыпина, непристойно ставить памятник безбожнику и хулителю православия» [7]. Особливо гучно у хорі хулителів Шевченка задунав протест проти встановлення пам'ятника, коли стало зрозуміло, що ймовірність зведення монумента стає реальною. Газети зарясніли антишевченківськими матеріалами. У міській думі часто-густо між прихильниками різних точок зору спалахували гострі дискусії, заяви, навіть сутячки. До опозиції приєдналася і православна церква, найяскравішими виступами якої відзначився її авторитетний діяч, екс-намісник Свято-Успенської Києво-Печерської лаври архімандрит Антоній. У листі до Київського генерал-губернатора Ф. Трепова він наголошував, що поезія Т. Шевченка вкрай небезпечна. Її необхідно сприймати тільки у тісному зв'язку з революційними творами польських письменників, таких як А. Міцкевич, М. Чайковський, Ю. Залеський і С. Гоцинський. Засвоївши їх зміст, Т. Шевченко вкладав його у свою поезію упродовж всього життя. Численні спостереження, підкреслював священнослужитель, є свідченням того, що творами поета найбільше захоплювалася партія хохломанів, яка, іменуючи себе українцями, була проїнята сепаратизмом зрадника І. Мазепи, а також сучасними і на той час радикальними тенденціями... захоплена підбурюванням до відділення Малоросії від Росії. Підбиваючи підсумок, стверджував, що встановлення пам'ятника Т. Шевченку повинно бути «надлежащим образом запрещено ...» В іншому випадку він повсякчас слугуватиме взірцем революційного бродіння у суспільстві. А насамкінець, звертаючись до сумління депутатів міської думи, посоромив їх, вказавши, що, «весьма неприлично и негоже содействовать этому гнусному настроению общества» [16]. Під час проведення акції зі збору коштів на побудову пам'ятника, проходження звернень організаторів через державні установи урядники не пропускали нагоди, щоб зашкодити справі.

Міський голова І. Дьяков з високим почуттям гумору, користуючись у громади всіх прошарків доброю репутацією, задля того, щоб не доводити пристрасті між місцями з полярно протилежними світоглядами до крайнього накалу, ухвалив прикрасити Михайлівський майдан пам'ятником рівноапостольній княгині Ользі, на чому гіперактивно наполягали члени проросійського наукового-військово-історичного товариства. Свою кмітливість він прикрасив дотепним «аристократичним» жартом: що все ж таки «Шевченко як кавалер має поступитися місцем дамі» [14, с.71]. І хоча міська дума, виходячи із ситуації, що склалася,

17 березня 1911 р., постановила «отвести под памятник поэту Т. Шевченко место в центре площади, образованной перекрещиванием Караваяевской (тепер А. Толстого), Пушкинской и большой Васильковской», справа і так не мала свого подальшого розвитку. Російська партія шовінізму отримала чергову переконливу перемогу й гучно тріумфувала, вітаючи всіх її співучасників, щедро поширюючи рекомендації щодо організації подальшого російського витравлення українства на підпорядкованій їм Малоросійській території. «Поздравляю Вас с многотрудной победой над мазепинством киевским – в запрещении чествовать чересчур торжественно украинского поэта Т. Шевченко, – писал у своєму листі генерал-губернатору Ф. Трепову мешканець Києва штабс-капітан Ф. Кованько, – но полной победой это будет тогда, – продолжував автор, – когда и самая мысль о постановке памятника ему в виде его фигуры исчезнет. Нам кажется, что это достигнуто будет тогда, когда деньги – 130 тыс. руб., собранные на памятник, будут израсходованы на устройство больницы для бедных в Киеве – пусть и имени Шевченко. Это не важно» [9]. Так боротьба прихильників імперського колоніального режиму проти увічнення пам'яті світоча української нації врятувала народ України, його нащадків від унікального «шедевр» заїжджого «генія» від мистецтва. Проте призвела, і не без участі російського міністра внутрішніх справ М. Маклакова [26], до повної заборони відзначення у Києві роковин від дня народження Кобзаря. Але сталося так, що публічні вшанування Т. Шевченка, крім Києва, відбулися у багатьох куточках України і не тільки на її теренах, а й у багатьох містах Великої Росії. Крапку в цій справі поставила Перша світова війна: «Об'єднаний комітет» оголосив про свій саморозпуск і канув у «лету».

Так історично склалося, що початок нової епохи, ознаменованої відчутним зростанням уваги, сприйняття, переосмислення творчості Т. Шевченка, випав на той самий 1914 р., коли прогресивна громадськість та пересічний український людина відзначали ювілей свого кумира. Подія звернула на себе увагу і тієї частини соціально активних діячів, які «раптом» відкрили для себе неординарну, сповнену винятковою харизмою фігуру українського Зевса – оборонця гноблених, усвідомивши корисність прикрашання риторикою власної боротьби, гасел політичного руху його іменем.

Найбільш активною серед них виявилася нечисленна на той час російська партія більшовиків, яка Шевченком і його творчістю до того часу не цікавилася. Прагнення використати заборону уряду на відзначення століття народного поета для популяризації організації спонукала її теоретика і очільника Володимира Леніна підготувати текст доповіді, яку у Санкт-Петербурзі на засіданні Державної думи того ж року від фракції більшовиків проголосив її депутат, майбутній багатолітній (1919–1939) голова ВУЦВК Г. Петровський. «Заборона вшанувати Шевченка, – відзначав він, – була таким чудовим, прекрасним, надзвичайно щасливим з точки зору агітації проти уряду заходом, що кращої агітації не можна собі й уявити. Я думаю, – зазначив він, – що всі наші соціал-демократичні агітатори проти уряду ніколи не досягли б

за такий короткий час таких великих успіхів, яких досягнув у протиурядовому сенсі цей захід» [6]. Усвідомивши, який величезний відгук мають ідеї Шевченка в українському середовищі, Ленін вирішив максимально використати неочікувано відкритий ним ресурс для маніпуляції людьми. Ім'я українського поета віднині стало невід'ємною складовою пропагандистського арсеналу російських, а згодом і українських комуністів.

Після державного перевороту, скоєного ними 1917 р., поступово перетворюючи країну на табір посиленого режиму, більшовики і далі здійснювали заходи для того, щоб поставити на службу марксистській доктрині духовний всесвіт Кобзаря. Саме цим пояснюється активне культивування ними його імені в новоствореній державі диктатури пролетаріату і селянства: через вшанування, поклоніння, увічнення, зведення пам'ятників, створення музеїв, упорядкування обійстя, перевидання хоча і пропущених через цензуру творів, фундацію державних премій тощо. Відправною лінією відрахунку цього процесу стало внесення співробітниками відділу образотворчих мистецтв Наркомпросу РРФСР ім'я Т. Шевченка до списку із 69 осіб російських літераторів, визнаних революціонерів: В. Белінським, О. Герценом, Ф. Достоєвським, М. Огарьовим та О. Радіщевим, яким передбачалося встановити пам'ятники у столиці радянської держави – Москві [2]. Ці заходи здійснювалися відповідно до постанови Ради Народних Комісарів РРФСР від 14 квітня 1918 р. «Про зняття пам'ятників, зведених на честь царів та їхніх прислужників і розробці проектів пам'ятників Російської Соціалістичної Революції». Вони набули життя, як зазначалося в постанові, «В ознаменування великого перевороту, преобразившего Россию» [1]. Постанова ВЦВК від 24 липня 1918 р. узаконила реалізацію плану увічнення у постаментах, стелах, барельєфах тощо тих фігурантів історії, чия діяльність та творчість була спрямована на боротьбу проти народного гніту та свавілля над особистістю, і, за влучним визначенням В. Леніна, отримала назву «Монументальної пропаганди». Пам'ятник українському поетові за проектом скульптора С. Волнухіна було встановлено на Трубній площі й урочисто відкрито 3 листопада 1918 р. серед перших, які прикрасили столицю Країни Рад. Його відкриття перетворилося у велелюдне зібрання революційних мас, вояків Червоної армії, російських більшовиків та «новоспечених» ними комуністів з України [8, с.17].

Другий пам'ятник Кобзарю, виконаний латиським скульптором Я. Тільбергом, було встановлено у колишньому Олександрівському сквері в Петрограді. Постамент увінчали вирізьблені слова: «Великому поету-крестьянину Тарасу Григорьевичу Шевченко – 1814–1861. – Великий русский народ». Його відкриття відбулося 29 листопада 1918 р. за участю блискучої ораторки, палкої революціонерки О. Коллонтай і наркома освіти А. Луначарського, який, зокрема, наголосив, що ця подія співпала із радісними звістками з України, де відбувається «... революція, яка може закінчитися тільки братерським з'єднанням радянської України з радянською Великоросією». Виконаний із гіпсу пам'ятник проіснував лише до 1926 р. [22], а протекторат Росії над Україною тривав аж до 1992 р.

Проект другого пам'ятника Кобзареві для Ленінграда створив 1944 р. видатний земляк поета І. Кавалерідзе [13], автор низки Шевченкових скульптур в Україні та пам'ятника великій княгині Ользі у Києві. Спробу його встановити в 1961 р. зробила Спілка письменників міста, але й вона була покладена «під сукно» політичної глухоти. У 1994 р. процес реанімувало керівництво товариства «Україна», опублікувавши в газеті «Вісті з України» фото проекту І. Кавалерідзе «Т. Шевченко на березі Неві». Розпочався збір коштів, а мерія міста узгодила майданчик для встановлення пам'ятника – на Васиївському острові, у кінці Менделєєвської лінії перед фасадом бібліотеки Російської академії наук. Але і цього разу зусилля виявилися марними.

За рік уже голова Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Санкт-Петербурзі М. Жигло спільно з Фондом «Пам'ятник Тарасу Шевченко» ініціювали наступний етап кампанії увічнення поета. Привід з'явився неочікувано: пропозицію встановити пам'ятник у місті на Неві власним коштом надіслав виходець із волинсько-подільського порубіжжя, випускник Ленінградської академії мистецтв, дійсний член Королівської академії мистецтв Канади, доктор мистецтвознавства Лео Мол (Л. Молодожанин). На той час за авторства всесвітньо відомого митця постали пам'ятники Т. Шевченку у Вашингтоні («нескорений Прометей»), Буенос-Айресі (Аргентина), Прудентополісі (Бразилія) [17, с.562].

Тим часом у міській владі визрів намір приурочити відкриття пам'ятника 185-річчю від дня народження героя монумента. В часі це співпало із зустріччю президентів України та Росії. Відтак, розпорядженням мера встановлення монумента внесли до програми її підготовки. Так за участю А. Кучми та В. Путіна 22 грудня 2000 р. в місті на Неві був відкритий довгоочікуваний пам'ятник, а сквер, у центрі якого він височить, невдовзі отримав ім'я Т. Шевченка. На високому гранітному постаменті розмістили лаконічний напис: «Тарас Григорович Шевченко». Стислий, зрозумілий для кожного українця, але недостатній для мешканців міста та його чисельних гостей, адже за правилами встановлення подібних об'єктів невід'ємною їх частиною є інформація про скульптора, архітектора, виконавця, жертводавців або ж державних установ, які уможливили його появу. Петербурзький історик з науковим ступенем, людина з чіткою громадською позицією, І. Пасько таку ситуацію пояснює так: «... далеко не кожному из этих посетителей достаточно хорошо известно, кем является Великий Кобзарь для нас и кто он такой для русского и других народов» [9].

У період національних Визвольних змагань 1917–1920 рр., незважаючи на їх жорстокість, зрадливість і мінливість, думка про необхідність наявності монументального образу Тараса у наших містах, містечках, не покидала їх лідерів. Так, у короткому періоді української державності зусиллями В. Винниченка – за Української центральної ради, Д. Дорошенка – за гетьмана П. Скоропадського було здійснено не одну спробу звести-таки, зокрема, у Києві, пам'ятник Шевченку. Цей намір в Українській Державі мала втілити у життя спеціально створена Підготовча

комісія, до складу якої увійшли член ради Міністра фінансів В. Мазуренко, голова Комітету з будівництва пам'ятника Шевченку І. Щитковський, голова господарської Комісії у справах Київського самоврядування, вище згаданий, сенатор І. Дьяков, професор Академії мистецтв (м. Київ) Г. Нарбут, голова відділу пластичних мистецтв, професор Г. Павлуцький, заступник голови Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) О. Левицький, член ради Міністра освіти В. Науменко. Не вдалося... Проте під час гетьманування П. Скоропадського восени 1918 р. в м. Ромни на Сумщині, за проектом скульптора Івана Кавалерідзе такий пам'ятник вдалося-таки встановити. Він являв собою постать поета, який сидить на скалі у задумливій позі без шапки, у літньому вбранні. Саме ця робота фахівцями вважається найбільш вдалою за натуральністю, схожістю з «оригіналом», самим людським монументом Кобзареві. Про велику увагу гетьмана України до цієї події свідчить те, що на відкриття монумента він делегував одного із вищих державних чиновників очолюваної ним влади.

Війна з більшовицькою навалюю, нестабільність внутрішньополітичного становища, поразки у військовому протистоянні Української революції завадили відкриттю у столиці незалежної України монумента найбільшому національному поету. Але і ті, хто утверджував народну республіку у роки Визвольних змагань 1917–1920 рр., а згодом «гніздився» по кутках різних країн, наближаючи день визволення Батьківщини від антилюдського режиму, і ті, хто залишився на материзні, пережив, на своїй, загарбованій російським більшовизмом землі, п'їтму і пекло тотального геноциду братовбивчих протистоянь, голодоморів, репресій, диктату однієї ідеології, породженої теорією, яка нехтувала людськими мораллю, волею, правами, свідомістю, чуттями, устремліннями, ідеалами, прагненнями, життям, зберігали в душі і серці своєму музику і грім Шевченкового слова, плекали надію мати перед очима його світлий образ. Вірили, це неодмінно відбудеться, хоча б у майбутньому. А в грізні роки громадянського протистояння, поспішаючи не відставати від «старших товаришів» по партії та уряду «советської» Росії, йому на догоду, проголошений більшовиками з півночі маріонеточний український Раднарком уже напівосоціалістичної України 7 травня 1919 р. ухвалив декрет-близнюка РСФФР «Про знесення з майданів та вулиць пам'ятників, збудованих царям та царським посібникам», який постфактум узаконював процеси із знищення монументальних споруд старої влади та на їх місці встановлення нових. Так, 1 травня 1919 р. в Києві, на колишньому Царському майдані (тепер Європейська площа), а на час учину – площі III Інтернаціоналу, на п'єдесталі зваленого пам'ятника російському імператору Олександрові II, було встановлено погруддя Тараса Шевченка, автора, знайомого читачеві за попередніми сторінками викладу, випускника Київської рисувальної школи ім. О. Мурашка та Академії мистецтв Санкт-Петербурга, викладача Київського художнього інституту Ф. Балавенського, який завдяки зусиллям денікінців, довго не встояв, під ударами російського ратоборця «пав ніц». У 1919 р. встановлено пам'ятник Т. Шев-

ченку роботи Б. Кратка і у Харкові. У Києві, наступного, 1920 р., 11 березня на Михайлівському майдані постало ще одне погруддя українському Пророку автора Ф. Балавенського. Попередньо влада мала намір закласти, а згодом збудувати на місці пам'ятника княгині Ольги величавий монумент Шевченку, але до визначеного терміну для урочистостей розібрати попередній не встигла. Тому фігури А. Первозванного, Кирила і Мефодія тимчасово «одягнули» у фанерні «доспіхи», а на постамент Великої княгині під грім оплесків встановили бюст Шевченка. Його відкриття своєю увагою «освятити» лідери більшовицького перевороту в Україні. Проголосили промови член ВРК В. Затонський, голова Київського губвиконкому А. Іванов, діячі культури, представники пролетаріату і революційного селянства [19]. Але простояти довго і йому не судилося. Десь 11 червня 1920 р., після звільнення міста від більшовиків, жовніри, пам'ятаючи Шевченкові нищівні поетичні характеристики на адресу польської шляхти, знесли і вщент розстрожили погруддя.

План широкої популяризації Шевченка через монументальне мистецтво і у подальшому не зник з порядку денного комуністичної пропаганди червоних комісарів. Так, 1921 рр., з нагоди 60-х роковин смерті великого українця, Президія ВУЦВК ухвалила постанову спорудити «в усіх губерніяльних і повітових містах, а також у великих селах пам'ятники Т. Шевченку» [3]. Ця справа набула загальнонаціонального характеру. Першими на постанову відреагували земляки поета. У 1926 р. у с. Кирилівка за проектом К. Терещенка спорудили і встановили на постаменті погруддя Кобзаря. А 11 березня 1929 р., під час перебування на Черкащині Г. Петровського з метою вшанування пам'яті поета мешканці Кирилівки звернулися до нього з клопотанням перейменувати село в Шевченкове [4]. Прохання без зважкань було задоволено. Наступного, 1930 р., наприкінці червня на майдані села з оновленою назвою відбулося урочисте відкриття ще одного пам'ятника Тарасові – дев'ятифігурної композиції роботи митця К. Терещенка. На високій брилі Тарас сидить у кожусі, смушковій шапці, простягнувши руку вперед, ніби вказуючи шлях у щасливе майбутнє нащадкам. Біля підніжжя – жінка з дитиною, козак, що рве на собі ланцюги, червоноармієць з рушницею, робітник, селянин з сокирою, пролетарій, що заніс молот над гідрою з царською короною на голові.

Доречно відзначити, що це була не перша спроба односельчан Шевченка увічнити пам'ять відомого в усьому світі поета. Ще 1914 р. з нагоди сторіччя від дня народження Тараса Григоровича посадили дуб, який пережив усі вищезазначені монументи «ефемериди», встановлені, згідно з більшовицьким планом «монументальної пропаганди», виготовлені з нетривких матеріалів. Як правильно зазначила сучасна дослідниця проблеми Людмила Маркітан, вони виявилися типовим проявом кампанійщини та показухи, характерних для радянської влади вже з перших днів її існування. Тому жоден із них і не зберігся [19].

Незважаючи на апокаліптичний голодомор 1932–1933 рр., початок епохи «розстріляного відродження», репресій та переслідувань національно та громадянсько мислячого загалу України

план зі встановлення монумента в головному місті українського етносу Т. Шевченку було реанімовано. Кліка потребувала ідеологічного обґрунтування своїх догматів, тому і вимушена була грати на чутливих національно-окреслених «струнах» української душі, на її притисненні до реалізації віковичних чаянь. З цією метою вона вкотре звернулася до образу та творчої спадщини символу нації – нескореного Тараса, щоправда, у своїй більшовицькій інтерпретації. Тому в 1936 р. повернулася до ідеї створення величного монумента Т. Шевченку у столиці УСРР, приурочивши цю подію 75-літтю смерті поета. Постановами визначився і майданчик для майбутнього монумента – на місці колишнього пам'ятника Миколі I в парку імені революціонера-більшовика В. Воровського, що напроти університету. Працювати над створенням проекту київського пам'ятника Шевченку було доручено монументалісту М. Манізеру, професору Ленінградської академії мистецтв, у майбутньому віце-президенту Академії мистецтв СРСР, тричі лауреату Сталінської Державної премії. Завдання – створити величну і сувору, в дусі епохи монументальну, видовищну скульптуру. Партія вимагала трактування образу Т. Шевченка як «провісника нової комуністичної цивілізації на основі розвитку машинної техніки й індустріального пролетаріату». Але навіть за таких умов скульптор не втримався від спокуси підсилити трафаретний пам'ятник образами Шевченкових гайдамаків. Українська ідея, започаткована ще в 1910 р. М. Гавриаком, ожила, зрештою, у величному харківському монументі, встановленому 1935 р. «Мені хотілося викликати у глядача, – згодом він розповідав, – активний протест проти грубої злої сили, яка придушувала, пригнічувала, спотворювала прекрасні, міцні, сповнені людської гідності створіння» [15, с.19].

В 30-х рр. ХХ ст., будь-яка «жива», нестандартна думка під час розробки проекту майбутнього пам'ятника Шевченку для Києва сприймалася як спроба провокації. Відвідавши майстерню М. Манізера, перший секретар ЦК КП(б) України А. Каганович і перший секретар московського комітету ВКП(б) М. Хрущов категорично виступили проти всякого натяку на «вільнодумство». Тому «київський» проект скульптора було реалізовано в Каневі, а для Києва М. Манізер виконав інший, з дотриманням усіх поставлених партійним керівництвом вимог [35]. Особливою, лаконічною мовою монументального мистецтва, скульптор досяг внутрішньої динаміки портрета, психологічної вмотивованості характеру героя свого твору [31]. Замислений і суворий у своєму правдолюбстві, височить Тарас у парку перед головним університетом країни, названим на його честь.

Відкрито пам'ятник 6 березня 1939 р. промовою на той час уже лідера партійної організації КП(б) України М. Хрущова. Між обов'язковими номенклатурними фразами в цей день лунали і щирі слова визначних національних письменників, громадських діячів, які висловлювали вдячність провидінню за здійснення мрії не одного покоління українців. Ось уже 75 років до нього йдуть і владні, і гнані, щасливі, і мрійники. Ідуть, як на прощу... А прості і глибокі рядки Шевченкового «Заповіту» [10], викарбувані на постаменті, умиротво-

рено звучать у суєті нашого буття, скеровуючи думки до тих імперативів, якими жив і залишиться в пліні історії наш Шевченко.

Пам'ятники Кобзареві, які повстали у страшні роки геноциду – голодомору та кривавих репресій 30-х рр. ХХ ст. у Каневі, Києві, Харкові, в інших містах і селах республіки, сприймалися населенням як акт справедливості щодо величі і безсмертя духу його велетня. Тільки нащадкам доречно було б пам'ятати у віках і ні на хвилину не забувати про те, на що, уже перебуваючи у вигнанні, наголошував один із найвидатніших більшовицьких вождів, організатор Жовтневого державного перевороту, архітектор першого радянського уряду та Червоної армії, Л. Троцький: «Сталинская бюрократия возводит памятники Шевченко, но с тем, чтобы покрепче придавить этим памятником украинский народ и заставит его на языке Кобзаря слагать славу кремлевской клике насильников» [11, с.55-56].

Загалом сьогодні на планеті налічується 1384 пам'ятників Т. Шевченку [23] (О. Пушкіну – 425) [30], 1256 із них – в Україні, 128 – у 35 країнах. Найбільше їх в Івано-Франківській області (199), Львівській (187) [32], Тернопільській (165). Пам'ятників Кобзарю: у Росії – 30, Казахстані – 16, США – 9, Республіці Білорусь – 6, Польщі – 5, Молдові – 4, Бразилії – 3 [23]. Переважна більшість з них справжні твори високого мистецтва, виконані відповідно до канонів світових зразків жанру різних історичних епох, кожен з них, як правило, оригінальний, самобутній, наповнений потужною енергією шевченківських духу і дії, особливою привабливістю. На підтвердження цього ми наведемо описи окремих з них, розміщених у різних куточках країни, несхожих один на одного, вражаючих притаманною кожному з них творчою родзинкою. Якщо уважно проаналізувати характер побудови проектів створення у монументальному мистецтві образу Т. Шевченка, ми помітимо неодмінну для минулого традицію – демонстрацію його у вигляді людини похилого віку, у кожусі і шапці. З 1991 р. розпочалося активне впровадження у скульптурному мистецтві зображення Кобзаря у молоді роки [41].

Завершуючи виклад, ми вкотре повертаємося до вічного питання, яке повстає перед кожним новим поколінням людства, насамперед, перед землякам Тараса Шевченка. У чому феномен енергії безсмертя і планетарної всеосяжності Тарасового таланту. Молодість і зрілість щоразу водночас у будь-які часи формує своє визначення. Вони ємкі і розлогі, влучні і філософські, але, на нашу думку, найбільш точним та актуальним, найвлучнішим на всі часи є визначення, сформоване непроминальним одеситом – письменником, поетом, перекладачем, публіцистом, журналістом В. Жаботинським (Зеевим): «Він дав і своєму народові, і всьому світові яскравий непохитний доказ того, що українська душа здатна до найвищих злетів самобутньої культурної творчості... Можна повикидати всі демократичні нотки з його творів..., і Шевченко залишиться тим, чим створила його природа: сліпучим прецедентом, який не дозволяє українству відхилитися від шляху національного ренесансу» [8, с.78-79].

Список використаних джерел і літератури:

1. Известия ВЦИК. – 1918. – 14 апреля; Собрание узаконений РСФСР – 1918. – №31. – 15 апреля.
2. Известия ВЦИК. – 1918 – 2 августа // Журнал Искусство – №2/6. – С. 16.
3. Вісті ВУЦВК. – 1921. – 26 лютого.
4. Радянська думка. – 1929. – 16 березня.
5. Білоусько О.А. Шевченківські ініціативи Полтавського губернського земства (за документами Державного архіву Полтавської області) / О.А. Білоусько, Т.П. Пустовіт // Архіви України. – 2014. – Вип. 2.
6. Давидов В. Не забули пом'янути... / В. Давидов // Наш Шевченко : збірник-альманах у сторіччя смерті поета 1861–1961. – Свобода. – Джерсі Ситі-Нью-Йорк, 1961.
7. Дзюба И. Сто лет назад. Из истории празднования Шевченковских юбилеев / И. Дзюба // День: Kiev.ua.
8. Жаботинський В. Вибрані статті з національного питання / В. Жаботинський. – К., 1991.
9. Ковалинський В. Хроника пам'ятнику Кобзарю / В. Ковалинський // Еженедельник 2000. – 2014. – №10. – 7–13 марта.
10. Маркітан А. «І мене в сім'ї великій...» / А. Маркітан // Україна – 1984. – №11. – Березень.
11. Монументи Кобзареві // Науково-інформаційний вісник Академія наук вищої освіти України. – 2014. – №1 (90) січень-лютий.
12. Панченко В. Коляска та чумацький віз. Пушкін і Шевченко: На степових перехрестях / В. Панченко // День. – 2006. – 3 грудня.
13. Пасько И. Долгая дорога к памяти... / И. Пасько // Еженедельник 2000. – 2004. – 21 мая.
14. Попова А.И. Материали про учасників конкурсу на спорудження пам'ятника Т.Г. Шевченку (1910–1914) / А.И. Попова // Фонди відділу рукописів ЦНБ АН УРСР. – К., 1982.
15. Рижкова А. До історії спорудження в Києві пам'ятника Тарасові Шевченку / А. Рижкова // Науково-інформаційний вісник АН ВО України. – 2013. – №5.
16. Старец Архимандрит Антоний, бывший Наместник Киево-Печерской Лавры. – К. : Тип. «Русской печати», 1911.
17. Філінок А.Г. Подільські мистці української діаспори ХХ – початку ХХІ ст. в книзі Гаїни Стельмашук «Українські митці у світі» / А.Г. Філінок // Матеріали ХІV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції [присвяченої 200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка, 70-річчю визволення Хмельницької області від нацистських окупантів, 50-річчю з часу утворення Хмельницького обласного історико-краєзнавчого товариства] / Копилов С.А. (спіголова), Ресет О.П. (співголова), А.В. Баженов (відп. ред. та ін. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2014. – С. 559-566.
18. Франко І. Присвята / І. Франко // Франко І. Твори : в 50-ти т. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 39. – 619 с.
19. Шевченківський словник : у 2-х т. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1978. – Т. 1. – 416 с.
20. Шевченківський словник : у 2-х т. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1978. – Т. 2. – 412 с.
21. В Москве открыли памятник Тарасу Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lenta.ru/news/2014/03/07/shevchenko/>
22. Живе пам'ять про Тараса Шевченка в Санкт-Петербурзі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://viks.gov.ua/ua/news/kultura/muzei/zhive-pamyat-pro-tarasa-shevchenka-v-sankt-peterburzi.html>
23. Кому поставили 1384 пам'ятника [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/?gws_rd=ssl#q=%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%83+%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B8+1384+%D0%BF%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0+

24. Лесков Н.С. Последняя встреча и последняя разлука с Шевченко / Н.С. Лесков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: litopis.org.ua/Shevchenko/vosp87.htm
25. Луганский вернисаж [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lgvernissage.org.ua/zemliaki/alchevskij2.htm>
26. Маклаков Н.А. Биографический указатель / Н.А. Маклаков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hrono.ru/biograf/bio_m/maklakov_na.php
27. Маркітан Л. Пам'ятники Кобзареві, збережені на фото-кіноплівці / Л. Маркітан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/sid/11/2/9.pdf>
28. Мастеров С. Прошло 199 лет со дня рождения Тараса Шевченко / С. Мастеров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.proza.ru/2013/03/02/412>
29. Микешин М.О. Воспоминания о Шевченко (1835–1896) / М.О. Микешин. – К., 1988. – С. 396–404, 563–564 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopis.org.ua/Shevchenko/vosp.75.htm>
30. Памятник рукотворный или какие монументы в честь Пушкина есть в мире [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m24.ru/articles/13972>
31. Памятник Т.Г. Шевченко. Памятники Полтавы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tourism.poltava.ua/rus/pamyatniki/Pamyatnik_T_G_Shevchenko/
32. Памятник Т.Г. Шевченко у Львові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine3d.com/uk/node/135>
33. Памятник Тарасу Шевченку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kievtown.net/ukr/sights/shevchenko_monument.html
34. Памятники Шевченко в Украине и мире [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doroga.ua/Pages/ArticleDetails.aspx?ArticleID=989>
35. Сайт Канева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Kaniv. Net.
36. Смоленское православное кладбище [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://funeral-spb.narod.ru/necropols/smolenskoep/smolenskoep.html>
37. Твікс В. Памятник 1000-летию России / В. Твікс [Електронний ресурс]. – Ресурс доступу: www.proza.ru.2012/12/08/1044
38. Т.Г. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://valenik.ru/vsesvit/tema/m/monument/s/sh/shevchmo.html>
39. Тинтарева Л.Я. Памятник 1000-летию России: лекция / Л.Я. Тинтарева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.karelia.ru/m1000/monument/lection.shtml>
40. Украинский политический форум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrpolitforum.com/page9044.html>
41. Чернігів стародавній. Пам'ятник Тарасу Шевченку на валу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naiz1.pp.net.ua/index/pam_jatnik_t_g_shevchenku/0-52

В. Ляхоцький

**ТАРАС ШЕВЧЕНКО: ИЗ ИСТОРИИ ОТКРЫТИЯ ПЕРВЫХ ПАМЯТНИКОВ
ВЕЛИКОМУ КОБЗАРЮ В КАЗАХСТАНЕ, УКРАИНЕ, СЕВЕРНОЙ
ПАЛЬМИРЕ РОССИИ**

Статья освещает один из самых интересных аспектов значительной по объему, многомерной по содержанию, жанрам и формам шевченкианы – исследованию развития формирования образа яркого феномена отечественной литературы и изобразительного искусства мирового значения, Мастера слова и кисти Тараса Шевченко

средствами монументального искусства и истории, большей частью драматического его воплощения в архитектуре и социальной среде.

Приоритетное место в статье заняло рассмотрение проблем и процессов возведение памятников «властелину в царстве духа» на месте его первого захоронения на чужбине. Истокам народных инициатив по реализации стремлений создания образов высокого художественного стиля и канонов произведений, которые правдиво отображали бы внешний облик и внутренний мир, величие личности, которая гением своим более полутора века поражает в пространстве вселенной и времени человечество на всех континентах планеты. Прежде всего в таких городах, как Киев, Санкт-Петербурге, Харькове, Львов, на Казахском Каспии – полуострове Мангышлак, Новопетровском форте, где Т. Шевченко, находясь в ссылке, отбывал военную службу.

Подчеркнуто бессмертие энергетике высокого духа самого большого украинского певца свободы, равенства и братства, неисчерпаемость нравственного потенциала украинского народа, незаурядность которого в бессмертной способности к высочайшим взлетам творчества самобытной культуры творчества.

Ключевые слова: бессмертие, величественный, гений, незаурядность, достижения, духовность, культура, монумент, искусство, народ, памятник, самобытность, слава, талант, феномен, шевченкиана.

Volodymyr Liakhotskii

TARAS SHEVCHENKO: FROM THE HISTORY OF RISING OF THE FIRST MONUMENTS TO THE GREAT KOBZAR IN KAZAKHSTAN, UKRAINE AND NORTH RUSSIAN PALMYRA

The article covers one of the most interesting elements of shevchenkiana, being big, multidimensional on content, genres and forms – research of the image formation of the brightest phenomena of Soviet literature and arts of world significance, of Taras Shevchenko, Master of the word and pencil, made by monumental art and history of its dramatic implementation in architecture and social environment.

As a priority the article sets discovery of problems and processes of building monuments to 'the Lord in the Kingdom of Spirit' at the place of his first funeral abroad. The source of national initiative and realization of achievements needs to have examples of highly artistic style and canons of literature that would truthfully show appearance and inner world, figure magnificence that has been amazing everyone for a half centuries everywhere in the universe and anytime at all the continents on Earth. First of all, in such cities as Kyiv, Saint Petersburg, Kharkiv, Lviv and at Kazakh Caspy – at Mangyshlak peninsula, Fort Novopetriusk, where Taras Shevchenko was performing military service during his deportation.

The article also highlights immortality of high spirit energetic of the most magnificent Ukrainian artist of freedom, equality and brotherhood, inexhaustibility of Ukrainian nation moral potential, amazingness of which stretches from immortality to the highest peaks of original art culture.

Key words: immortality, a giant, a genius, spiritual master, monumental arts, people, image, memory, monument, personality, identity, fame, talent, phenomenon, shevchenkiana.

Отримано: 30.10.2014